

Over de economische wereldcrisis en haar mogelijke impact op Zuid-Afrika¹

Het kapitalistische wereldsysteem is getroffen door wellicht de ergste economische crisis sinds 1929. Uiteraard is het kapitalisme zelden zonder crisis. De voorbije 15 jaar zijn er trouwens een hele reeks crises geweest. (...) De wereldeconomie was verstoord maar bleef groeien.

De huidige crisis is op veel vlakken anders. Ten eerste ligt het epicentrum in de kerngebieden van de kapitalistische accumulatie – de VS en Europa – en heeft de crisis het hart van het financiële systeem getroffen. Dat is ook de reden waarom de weerslag op de wereld veel groter is. De grotere vervlechting op wereldvlak (in vergelijking met 1929) maakt ook dat de landen de impact veel sneller en diepgaander aanvoelen. Enkele economieën (met name China) zullen blijven groeien, zij het tegen een veel trager tempo (de groei is nu teruggebracht tot een mogelijke optimistische 7,5% voor 2009 – de laagste groei in twintig jaar). Maar grote delen van de wereld hebben nu al te maken met een recessie of balanceren op de rand ervan. Miljoenen banen zullen verloren gaan, huizen zullen in beslag genomen worden, bedrijven zullen failliet gaan en een grote hoeveelheid waarde zal vernietigd worden.

De eerste die een wetenschappelijke analyse van de boom/bust-cyclus² van het kapitalisme maakte, was Karl Marx. Hij toonde aan dat die cyclus eigen is aan de kapitalistische productiewijze. Uiteraard kan het kapitalisme getroffen worden door een crisis te wijten aan factoren die niets met het accumulatieproces te maken hebben, zoals oorlogen, natuurrampen, sociale onrust. Maar onder het kapitalisme (in tegenstelling tot vroegere productiewijzen) zijn oorlogen, natuurrampen of sociale onrust eerder het gevolg van crises eigen aan het kapitalisme, dan de fundamentele oorzaken van de crises.

Marx toonde aan hoe het cyclische patroon van booms en busts systematisch verbonden was met het feit dat het kapitalisme – in tegenstelling tot het socialisme of vroegere productiewijzen – produceert voor de ruil (en bijgevolg om privé-winst te maken) en niet voor het sociale gebruik. In andere productiewijzen geeft de overproductie van waren reden tot juichen, maar onder het kapitalisme raakt het systeem door de “overproductie” (dat wil zeggen de productie is groter dan de vraag, lees: groter dan met winst kan verkocht worden) defect en hebben we te maken met een crisis van overaccumulatie. Deze noodzaakt op zijn beurt een massale vernietiging van productiecapaciteit (bijvoorbeeld: inkrimping van de productie, fabriekssluitingen, bedrijfsliquidaties en de instorting van de beurzen) om “de grond te effenen” voor de volgende ronde van de kapitaalsaccumulatie door nieuwe groei.

In recente jaren pochten economen dat we de boom/bust-cycli van het kapitalisme hebben kunnen ontwijken dankzij doeltreffende macro-economische modellen en beheer, samen met een of andere zelfcorrigerende eigenschap van de kapitalistische accumulatie. Ricardo Hausman, de leider van Trevor Manuel’s Harvard Group³ schreef in 2005 samen met een collega van Harvard een werkstuk dat veel lof kreeg. Zij beweerden dat de financiële “zwarte materie” een “big bang” in de wereldeconomie zou verhinderen. Het ongeloof in die “zwarte materie”, zo beweerden de auteurs, maakt dat “analisten crises voorspellen die terecht ongrijpbaar blijven”. Al die opschepperij klinkt nu hol.

In de voorbije 500 jaar kunnen we drie grote varianten onderscheiden van boom en bust, van cycli van opleving en neergang.

Relatief korte cycli van een tiental jaar

In het algemeen kende de wereldeconomie in 1974-75, 1980-82, 1991-93 and 2001-02 een terugval. Het apartheidsregime kreeg in de laatste tien jaar van zijn bestaan af te rekenen met een terugval/recessie. Na 1994 kwam er een algemene economische heropleving, die afwisselend wordt toegeschreven aan een “gezond economisch beleid”, het “politieke mirakel” enzovoort. Subjectieve factoren zoals een bepaald beleid zijn uiteraard niet onbelangrijk en het is ook waar dat de politieke verzoening een sleutelingrediënt van die heropleving is geweest. Maar belangrijk is dat deze cyclische heropleving ook een objectieve oorzaak had, die wortelt in ons bijzonder kapitalistische accumulatiepad. (...) Het ziet er naar uit dat we nu een periode van verschillende jaren van terugval binnentreden, om niet te spreken van een echte recessie. Uiteraard wijzen wij daarop om ons voor te bereiden op wat wellicht de komende jaren het gangbare politieke discours zal zijn: de schuld voor een in hoofdzaak op “objectieve” (en externe) oorzaken gebaseerde terugval schuiven op “Polokwane populisme”.⁴

Deze korte cycli met hun nationale en regionale karakteristieken zijn verbonden met de bijzondere kenmerken van een nationale/regionale economie, met inbegrip van de positie en de plaats die deze economie inneemt in de kapitalistische wereldeconomie. Daardoor staan ze ook niet los van de langere cycli die het wereldsysteem treffen.

De langere cycli op wereldvlak worden soms ook de Kondratieff-cycli genoemd, naar de econoom die ze voor het eerst vaststelde en analyseerde. De voorbije 500 jaar vertonen een merkwaardig consequent cyclisch patroon dat zowat om de 50 jaar terugkeert: periodes van 25 jaar van booms en stijgende winsten, telkens gevolgd door een periode van 25 jaar van dalende winstvoeten, steeds diepere crisis en neergang. De huidige lange cyclus in het kapitalistische wereldsysteem begon in 1945 en de bloei bereikte zijn hoogtepunt rond 1970-73. Sindsdien hebben we alleen maar neergang gekend – langer dan normaal. Dit komt gedeeltelijk doordat kapitalistische economen, centrale banken en multilaterale instellingen (zoals het IMF) een hele rits tussenkomsten introduceerden vanuit het geloof dat ze eindelijk voorgoed de recessie hadden “verslagen”. Ondertussen is gebleken dat hun maatregelen de volle ontwikkeling van de huidige crisis alleen maar hebben uitgesteld of uitgediept.

En ten derde is er nog een langdurig cyclisch proces (opleving en neergang) binnen het kapitalisme: de geografische verschuiving in de wereldheerschappij.

Marx, Lenin en anderen na hen hebben aangetoond dat het kapitalisme zich niet overal gelijkmatig of evenwichtig ontwikkelt. Binnen het accumulatieproces zijn de geografische zones van het kapitalistische wereldsysteem niet allemaal even belangrijk. Er zijn kernzones, semiperifere zones en marginale of perifere zones. Binnen die hiërarchie neigt een enkele zone/regio of land op de voorgrond te treden en zich op te werpen als dominerende kracht. In de voorbije 500 jaar is het hegemonistische centrum van de kapitalistische accumulatie verschoven van de Italiaanse stadsstaten (in het bijzonder Genua) over de Nederlanden (midden van de 17^e eeuw) naar Groot-Brittannië. Vanaf 1870 betwistten de VS de Britse heerschappij en sinds 1945 zijn de VS de onbetwiste dominerende kapitalistische macht. Zo’n hegemonistische macht dankt zijn opkomst gewoonlijk aan het feit dat hij op productief en technologisch vlak veel dynamischer is dan zijn rivalen. In de periode van neergang (en dat kan een lange tijd zijn) verhuizen de kernproductiecentra naar andere plaatsen en zien we bij de afbrokkelende hegemonistische macht een toename van zuiver financiële activiteiten – overschotten worden meer en meer geïnvesteerd in zuiver speculatieve activiteiten. Alle hegemonistische maatschappijen vertonen heel duidelijk dit patroon. Sinds het begin van de jaren zeventig, toen de Amerikaanse heerschappij begon te verzwakken, zwol de overflancering gestaag aan.

Naast deze drie typisch kapitalistische patronen van “opleving en neergang” verdient nog een vierde factor van het kapitalistische wereldsysteem onze aandacht.

De absolute grenzen van het kapitalisme

De kapitalistische ideologie is gebouwd op de illusie van nooit opdrogende hulpbronnen, die de almaar toenemende productie mogelijk en wenselijk maken. De productie en reproductie zijn echter wel degelijk aan grenzen gebonden – namelijk de uitputting van niet-hernieuwbare natuurlijke hulpbronnen, de vernietiging van het milieu en daardoor ook van de biofysische vereisten voor de menselijke overleving en tot slot (specifiek voor het kapitalisme) de sociale strijd en de klassenstrijd tegen de toenemende verpaupering van de werkende klasse. De eerste twee spreken voor zich. De constante pogingen van de kapitalist om de uitbuitingsgraad van de werkers te verhogen om de daling van de winstvoeten af te wenden, hebben absolute fysische grenzen (een mens kan nu eenmaal maar zoveel uren per dag werken gedurende een bepaalde tijd). Het kapitalisme (vooral het wereldkapitalisme) heeft geprobeerd deze beperking te overstijgen door zijn productieactiviteiten over te brengen naar nieuwe accumulatiecentra (Zuid-Korea en China, bijvoorbeeld). Maar zoals we hebben gezien in Zuid-Korea, duurt het een of twee generaties voor de werkers zich beginnen te organiseren en op te komen voor betere lonen, betere werkomstandigheden en sociale maatregelen. Een verscherping van de klassenstrijd over heel de wereld niet te na gesproken, blijft er sowieso niet veel ruimte meer over om de productie over te brengen naar lagere loongebieden.

De huidige crisis

De huidige crisis is zo diep doordat de vier factoren samenwerken, zij het in verschillende mate.

Honderd jaar lang (van 1870 tot 1970) bleven in de VS de productiviteit en de lonen van de werkende klasse stijgen zoals nooit tevoren (occasioneel werd die trend onderbroken door korte periodes van terugval). Die economische realiteit ligt aan de basis van de “Amerikaanse droom”, het consumentisme en de relatieve passiviteit van de Amerikaanse werkende klasse. Een wagen en een huis in de voorstad zijn de symbolen van deze Amerikaanse “levensstijl”. Vanaf het begin van de jaren zeventig echter begonnen Japan en de Aziatische Tijgers en ook enkele Europese sleuteleconomieën de Amerikaanse hegemonie te betwisten. Zij investeerden vooral in geavanceerde technologische en industriële bedrijven, waardoor investeringen in Amerikaanse industriële bedrijven (vaste investeringen) minder en minder winstgevend werden. Bijgevolg trok het Amerikaanse kapitaal weg, op zoek naar winstgevender locaties of men ging in toenemende mate investeren in zuiver speculatieve financiële activiteiten. Terzelfder tijd moest meer en meer kredietverlening de Amerikaanse massaconsumptie op peil houden, ondanks de dalende trend van de lonen sinds het begin van de jaren zeventig.

Aziatische exportgeoriënteerde fabrikanten (vooral Chinese) en olieproducenten uit de Derde Wereld werden de nieuwe productiecentra, terwijl de Amerikaanse consumptie de wereldvraag opdreef. De VS stapelden een torenhoge schuldenlast op. In 2006 bedroeg die 800 miljard dollar (of 6% van het bbp). China daarentegen speelde een cruciale rol in de financiering van het Amerikaanse deficit en bijgevolg de Amerikaanse consumptie. De Chinezen beschikken nu over de grootste reserve aan buitenlandse valuta ter wereld (1,6 biljoen dollar sinds midden 2008).

Die symbiotische maar onhoudbare realiteit beruiste op de vooronderstelling dat de Amerikaanse consumptie gestaag zal groeien. Bovendien ontwierp de Amerikaanse financiële sector een waaier van “creatieve” financiële instrumenten die de luchtbel verder opbliezen. Daar vinden we ook de beruchte subprime-leningen – kredietverstrekking aan mensen die het zich niet konden permitteren. In het begin was de intrest laag, maar hij steeg gedurende de hele looptijd van de hypotheek. Het achterliggende idee was dat de loopbaan van de lener zich wel verder zou ontwikkelen en hij dus makkelijker zou kunnen afbetalen. (Dit verschilt niet zoveel van veel BEE-deals⁵ waarbij zwarte “investeerdere” aandelen te leen krijgen in de veronderstelling dat de waarde ervan altijd zal stijgen en ze dus in staat zullen zijn die lening terug te betalen.) Deze

rommelhypotheken werden dan “versneden” (dit wil zeggen vermengd met andere, meer haalbare leningen) en door de hypotheekinstellingen verkocht aan banken en andere financiële instellingen.

De instorting van de markt van de subprime-leningen was de katalysator voor de huidige algemene crisis. Daarbij ging een van de vier grootste Amerikaanse investeringsbanken, het honderdjarige Lehman Brothers, failliet en moesten andere banken en hypotheekverstrekkers (Fanny Mae en Freddy Mac) gered worden, vaak door nationalisering. Het versnijden van de subprime-leningen en andere rommelhypotheken betekende in feite dat de belangrijkste financiële instellingen in het bijzonder in de VS en Europa, niet wisten dat ze op een hete plaat zaten. De banken werden weigerachtig om elkaar nog geld te lenen en de liquide middelen in de reële economie waren opgedroogd. Belangrijke wereldfabrikanten (Nokia bijvoorbeeld) konden nog geld krijgen van de bank maar hun honderden kleine toeleveringsbedrijfjes niet. Op die manier besmette de crisis heel de wereldeconomie. Daar bovenop kwam de slinkende vraag in de VS en Europa, wat een geweldige opdoffer was voor wereldfabrikanten als China, dat al honderdduizenden werkers liet afvloeien.

Hoe je het ook bekijkt, we dobberen rond in ongekende wateren en niemand weet met zekerheid waar we op af stevenen. Maar we kunnen wel een en ander voorspellen.

Van een betekenisvol kort herstel zal geen sprake zijn

De relatieve verzwakking van het Amerikaanse economische overwicht sinds het midden van de jaren zeventig is in een stroomversnelling gekomen. Waarschijnlijk komen de VS ook als machtigste economie uit deze crisis maar de wereld zal aanzienlijk meer multipolair zijn. Multipolariteit biedt veel mogelijkheden, het biedt ademruimte en alternatieven aan het Zuiden, maar het zijn de volkeren uit het Zuiden (en de werkers en de middenklasse uit het Noorden) die de last van de crisis zullen dragen. Het is mogelijk dat dynamische opkomende economieën zoals Brazilië, India en China gedeeltelijk gespaard blijven van de recessie, maar geen enkel land zal aan de invloed van de crisis ontsnappen. China, met zijn op Amerika gerichte, exportgeleide groeistrategie zal voor grote uitdagingen komen te staan.

Uitdagingen voor Zuid-Afrika

De economische wereldcrisis biedt de linkse beweging tal van mogelijkheden maar stelt haar ook voor grote uitdagingen. Meer dan ooit is een omvorming van de productieve industrie vereist. Maar het zal ook moeilijker worden naarmate de dalende wereldvraag naar onze exportproducten drukt op de tewerkstelling en de belastinginkomsten van de staat.

We zullen ook te maken krijgen met een intensere ideologische strijd, aangewakkerd door krachten buiten het ANC en ook binnen het ANC zelf. Onze gevestigde neoliberalen van alle pluimage staan dan wel met de rug tegen de muur, maar ze beschikken over enorme hulpmiddelen. Hun ideologische strijd is erop gericht in ons land een zinvol, democratisch debat over het gevoerde economische beleid en over verandering te verhinderen.

We hebben dit al eerder meegemaakt. In de kritieke periode van 1994-1996 woedde ook al een ideologische strijd over het economische beleid van de nieuwe regering. Daarbij werden de demonisering, karikaturisering en betutteling van alternatieve toekomstperspectieven – vooral van de SACP en het COSATU (Congress of South African Trade Unions) – niet geschuwd. Toen werd ook constant bedreigd met wat de “wereldmarkten” wel niet voor ons in petto hadden als wij ook maar iets van de neoliberale bijbel durfden aan te vallen. Ze bleven uitentreuren hetzelfde liedje zingen.

En nu gebeurt precies hetzelfde, behalve dit: de laatste keer kregen we te horen dat er geen alternatieven waren voor de Washington-con-sensus⁶, nu luidt het dat de crisis van deze zelfde economische agenda zo diep is, dat we beter geen enkele verandering riskeren.

Dat was dan ook het afscheidssaluut van de uittredende adjunct-minister van Financiën Jabu Moleketi, een week voor de economische top van de Alliantie.⁷ Hij verklaarde aan de London Financial Times dat een ander economisch beleid gelijk stond met “zelfmoord”: “Elke beleidsverandering van de nieuwe leiders van Zuid-Afrika zou volgens een van de architecten van de voorbije stabiele jaren ‘zelfmoord’ zijn voor een land met een economie die voor zijn overleving afhankelijk is van buitenlandse investeerders.”⁸

Merk je hoe handig hij dit heeft geformuleerd? Enerzijds zegt hij dat onze economie “stabiele jaren” heeft gekend en anderzijds dat wij “een land zijn met een economie die voor zijn overleving afhankelijk is van buitenlandse investeerders”. Over welke stabiliteit heeft hij het dan? Volgens een van onze architecten van die stabiliteit, kameraad Moleketi, is de zee nu zo woelig dat we maar beter het roer niet kunnen omgooien. Typisch voor dit soort redeneringen is dat ze een karikatuur maakt van wat we eigenlijk proberen te doen (zagezegd een complete U-turn). Wat wij voorstaan is overdreven en zo kunnen ze beter ons “gebrek aan wijsheid” demonstreren.

Een zelfde standpunt vinden we terug in de Bottom Line Column van de Business Day van 30 oktober 2008. Onder de titel “Links wringt nederlaag uit klauwen van overwinning” lezen we dat de crisis van het kapitalisme betekent dat “links misschien deze ronde van het intellectuele dispuut heeft gewonnen”, maar dat het een holle overwinning is, omdat links in de praktijk niets zal kunnen doen. “Het huidige deficit van Zuid-Afrika zal waarschijnlijk 7,7% van het bbp bedragen en de wispelturigheid van de rand⁹ blijft ons zorgen baren. Ironisch genoeg... betekent de intellectuele overwinning van links dat het zal beroofd worden van de middelen om zijn beloften waar te maken.”

Kortom, bij “kop” winnen de neoliberalen en bij “munt” verliest links.

Economische putsch van de communisten?

Na de belangrijke economische top van de Alliantie midden oktober 2008 was het hysterisch gehuil van sommige media niet uit de lucht: “communistische ideologische putsch”, “linkse U-bocht” enzovoort. De hysterie is niet bedoeld om de lezers te informeren, maar om de paniek op de markt aan te zwengelen en zodoende het ANC en de regeringsleiders aan te sporen zich te distantiëren van de genomen economische beleidsbeslissingen.

Terwijl de nog in de Koude Oorlog levende neoliberalen de kaart van het “rooi¹⁰ gevaar” trekken, doen minder ijverige en minder cynische neoliberalen de beleidsbeslissingen van de economische top van de Alliantie af als “niet meer dan retoriek”. Volgens hen laat de ANC-leiding haar Alliantiepartners “stoom afblazen”, de raadpleging is er alleen maar “voor de vorm”, om des te makkelijker te kunnen overgaan tot de orde van de dag.

En dus ontspint zich een langdradig debat waarin de ultra-neoliberalen argumenteren dat “er niets mag veranderen” en de aanhangers van de hernieuwde neoliberalen zeggen: “Maak je geen zorgen, er kan onmogelijk iets veranderen”. Oppervlakkig lijkt het of ze tegenover elkaar staan, maar in de grond zijn ze het met elkaar eens. (Kop of munt maakt niet uit, ze winnen altijd.)

Wij zouden misschien geneigd zijn aan dit alles voorbij te gaan, ware het niet dat het wellicht invloed heeft op delen van het ANC en de regering. Helaas kunnen we dat niet als vanzelfsprekend beschouwen.

Zie maar wat minister van Financiën, Trevor Manuel, zegt in een interview in de London Financial Times, kort na de economische top van de Alliantie midden oktober. Het is duidelijk dat hij verwijst naar de belangrijkste besluiten van de top, maar hij laat er zich laatdunkend over uit: “We moeten de mensen van het idee afhelpen dat we een zeer machtige ontwikkelingsstaat zullen hebben die in staat is alle vormen van tewerkstelling te plannen en te scheppen. Misschien lag dat in 1994 in het verschiet, maar het kan nu niet waargemaakt worden. In de volgende periode zullen we wellicht te maken krijgen met heel wat meer concurrentie in de wereldeconomie. Naarmate de vraag daalt, zullen ondernemingen en landen elkaar heftig de toegang tot de markt ten betwisten.”¹¹

In een paar lijntjes krijgen we hier al de schijnmanoeuvres voorgeschoteld die we hoger toeschreven aan de neoliberalen. Om te beginnen overdrijft kameraad Manuel en hij ridiculiseert impliciet de besluiten van Polokwane¹² en de top van de Alliantie over de ontwikkelingsstaat. (In de lokale media hield hij zich veel meer in.) Vervolgens zegt hij dat een groots opgezet banenplan onder leiding van de ontwikkelingsstaat “misschien in 1994 in het verschiet lag, maar nu niet kan waargemaakt worden.” Met andere woorden: een ernstig banenplan onder leiding van de staat is niet langer mogelijk omdat de wereldeconomie in crisis is.

Maar wat verklaarde kameraad Manuel een aantal jaren terug, toen er geen wereldcrisis was? In 2000 zei hij aan de Sunday Independent: “Ik wou dat er mij eens iemand kwam vertellen hoe de regering tewerkstelling zal creëren. Het is vreselijk het te moeten toegeven, maar als het gaat over de schepping van banen staan alle regeringen ter wereld machteloos.”¹³ Toen was het nooit mogelijk, nu is het niet langer mogelijk.

Een paar jaar geleden was een verandering in het economisch beleid “ondenkbaar”, nu is het “taboe”.

Laat dit duidelijk zijn: als wij de karikaturale eis van een volledige ommekeer in het beleid afwijzen, dan betekent dat niet dat wij, de Zuid-Afrikaanse Communistische Partij, ons verontschuldigen voor onze echte standpunten of ze verbergen. Ook ontkennen wij niet dat wij onze partners in de Alliantie willen beïnvloeden en van hen leren. Het idee dat een dramatische “linkse U-bocht” zou uitgaan van Polokwane alsof hij uit de lucht kwam vallen, mag dan al flatterend zijn, het is niet reëel.

Het is niet reëel omdat er al zeven jaar belangrijke (maar niet zo goed gelukte) veranderingen zijn ingevoerd in het economisch beleid – bijvoorbeeld de mislukking van de versnelde privatiseringsinspanningen, of het behoud van op zijn minst enige vorm van deviezencontrole ondanks de belofte van GEAR¹⁴ om ze af te schaffen, of de erkenning dat de willing-selling/willing-buyer-benadering¹⁵ van de landhervorming niet adequaat is. Binnen de Alliantie is er groeiende overeenstemming dat we onze huidige groeistrategie moeten omgooien, dat we onze productieve economie moeten hervormen. Men begrijpt ook beter dat een macro-economisch beleid niet op zichzelf kan staan en dat de evaluatie van het beleid moet gebaseerd zijn op de invloed die het uitoefent op de schepping van tewerkstelling en de afbouw van de armoede.

Tot slot is de ontwikkelingsstaat waarover we meer en meer gesproken hebben in de grond een overeenkomst dat de staat niet mag beperkt worden tot een overvraagde uitdeler van welvaart met onvoldoende middelen enerzijds en een macro-economische boss-boy¹⁶ in naam van de markten anderzijds. In ons geval betekent een ontwikkelingsstaat in de eerste plaats een staat die de nationale hulpmiddelen mobiliseert om het huidige accumulatiepad om te vormen tot een accumulatiepad dat gebaseerd is op een door de staat geleid industrieel beleid. De top van de Alliantie van midden september heeft deze strategische perspectieven bevestigd en geconsolideerd.

Natuurlijk kwamen die beleidsveranderingen er niet vanzelf. Links binnen de Alliantie (en wij bleven in de Alliantie) hebben er lang en hard voor gevochten. We kregen heel wat vernederingen te slikken, maar we hielden voet bij stuk.

Zeven mythes over de Zuid-Afrikaanse economie

Er heersen een aantal met elkaar verweven mythes over de gezondheidstoestand van onze economie. De neoliberalen, die in ons land een ernstig economisch debat en een evaluatie van het beleid willen tegenhouden, spelen daar handig op in.

Mythe nummer 1: De voorbije tien jaar heeft Zuid-Afrika een nooit geziene groei gekend.

Het is juist dat onze economie sinds 1994 14 jaar lang gestaag is gegroeid. Tussen 1994 en 2003 bedroeg die groei gemiddeld 3% en tussen 2004 en 2007 5%. Waarschijnlijk gaat de groei nu weer dalen naar 3%. Hoewel een gestage maar middelmatige groei een niet te verwaarlozen resultaat is, mogen we toch niet vergeten dat die groei relatief is in vergelijking met de diepe put waarin de economie in het begin van de jaren negentig, onder de blanke minderheidsregering, was beland. De groei was tijdens de meeste jaren van het laatste decennium van de apartheid gelijk aan nul of negatief. Je moest niet echt een raketdeskundige zijn om vanuit dat lage punt voor enige groei te zorgen. Bovendien is tien jaren van groei in de verste verte niet hetzelfde als “nooit geziene” groei, zoals zo vaak wordt beweerd. Tussen 1963 en 1973 groeide de apartheidseconomie tien jaar lang gemiddeld met 7 à 8%. Wat we hieruit kunnen leren is dat economische groei op zich ons niet vertelt wie ervan profiteert of zelfs niet of een hoog groeipercentage een goede of een slechte zaak is voor de meerderheid van de bevolking.

Mythe nummer 2: We hebben sinds 1994 onze economie goed bestuurd.

De voorbije vijftien jaar was er ook een enorme groei op wereldvlak. In het bijzonder onze sleutelproducten voor de uitvoer hebben kunnen profiteren van een sterke boom. Met een langdurige wereldrecessie en een daling van de vraag in zicht moeten we ons de vraag stellen of we van die boom gebruik hebben gemaakt om onze economie een gezonde, duurzame en rechtvaardiger basis te geven of dat we in grote mate die kans hebben verkwanseld.

Als we eerlijk zijn, moeten we toegeven dat we in veel opzichten kansen hebben laten liggen die nooit meer zullen terugkeren. De gewijzigde wereldrealiteit maakt verandering niet onmogelijk maar des te noodzakelijker. Maar omvorming zal nu in veel opzichten een veel grotere uitdaging zijn.

Mythe nummer 3: Alle economische fundamentals¹⁷ zijn voorhanden... (en er mag niet mee geknoeid worden!)

De zelfgenoegzaamheid over de resultaten van de voorbije vijftien jaar is in feite een klassengenoegzaamheid. In het algemeen zijn de voorbije vijftien jaar zeer winstgevend geweest voor het Zuid-Afrikaanse monopoliekapitaal, maar de kloof tussen de salarissen van de managers en de lonen van hun werkers is ook nog nooit zo groot geweest. Het was een periode die de kapitalisten tal van kansen bood om zich uit Zuid-Afrika terug te trekken en elders te investeren.

Bij de werkende bevolking daarentegen zagen we eerst het aantal afvloeiingen dramatisch stijgen totdat de tewerkstelling een nulgroei bereikte. De werkloosheid haalde een piek van bijna 40% en blijft nu hangen op zo'n 33-35%. Ook is er een enorme toename van preciaire jobs (tijdelijk werk, slecht betaald, geen voordelen, onregelmatige uren, enzovoort) waardoor diegenen die nog aan de slag zijn vaak niet van de progressieve arbeidswetgeving kunnen genieten. Er is een groeiende inkomensongelijkheid en de Zuid-Afrikaanse GINI-coëfficiënt¹⁸ behoort tot de laagste ter wereld. Wel hebben belangrijke

sociale programma's (de toekenning van subsidies, lage prijzen voor woonst, water en elektriciteit) verhinderd dat mensen onder de armoedegrens zakten.

Het idee dat economische fundamentals kunnen herleid worden tot een paar macro-economische indicatoren terwijl onleefbare werkloosheidsniveaus en ongelijkheid worden genegeerd, is een klassenstandpunt.

Mythe nummer 4: Dank zij een gezond economisch bestuur is Zuid-Afrika een veilige haven in de huidige wereldchaos.

In zijn 78^e Jaarverslag, gepubliceerd in 2008, bestempelde de Bank of International Settlements¹⁹ Zuid-Afrika (samen met Turkije, de Baltische Staten, Hongarije en Roemenië) als een van de staten die in de huidige beroering het meeste risico liepen. Natuurlijk moeten we dit niet zomaar aannemen alleen omdat de BIS dat zegt. Deze bank is er bijvoorbeeld in de verste verte niet in geslaagd de omvang van de Amerikaanse bankcrisis te voorspellen. Maar het jaarrapport van de BIS moet ons wel tot nadenken aanzetten.

De BIS baseerde zijn vaststelling vooral op de huidige onzekere toestand van onze lopende rekening (het verschil tussen inkomsten uit invoer en uitgaven voor import). Sinds het rapport van juni is ons deficit nog toegenomen. In oktober 2008 liep ons handelstekort verder op tot 7,1 miljard rand, voornamelijk te wijten aan een toename van de invoer van machines en elektrische apparaten voor een bedrag van 2,2 miljard rand. Het gecumuleerde deficit van januari tot september bedroeg 6,2 miljard rand tegenover 5,5 miljard in dezelfde periode vorig jaar. Het feit dat Zuid-Afrika voor de allereerste keer een netto invoerder van voedsel is geworden, verergert de situatie nog.

Het is moeilijk te voorspellen wat de beroering in de wereldeconomie op korte en middellange termijn zal betekenen voor het deficit van onze lopende rekening. De rand neigt te devalueren ten opzichte van de dollar en de euro, wat goed is voor onze export maar de wereldcrisis zal ook de vraag naar onze exportproducten doen dalen. Door de wereldcrisis is de olieprijs alweer gezakt tot het niveau van twee jaar geleden maar deze daling wordt gedeeltelijk geneutraliseerd door de dalende waarde van de rand.

Kortom, het deficit op onze lopende rekening – wat in feite weerspiegelt dat wij de voorbije 15 jaar niet in staat zijn geweest een agressief industrieel beleid te voeren, vooral op het vlak van fabricage en landbouw – zal een kwetsbare plek blijven.

Mythe nummer 5: Onze financiële sector is gezond.

Hoewel er voldoende controle is op onze financiële instellingen en ze maar matig aan rommelhypotheken waren blootgesteld in tegenstelling tot hun internationale tegenhangers, volledig immuun zijn ze ook niet geweest. Standard Bank was beperkt blootgesteld aan beleggingsfondsen in afgeleide producten²⁰ en Old Mutual verloor ongeveer 1,4 miljard dollar toen de aandelen van Bear Sterns kelderden. Hopelijk blijven dit de uitzonderingen.

Maar kunnen we opscheppen over een gezonde financiële sector als we te maken hebben gehad met een van de ergste zeepbellen ooit op de wereldwoningmarkt? Als de schulden van de huishoudens in de voorbije vijf jaar verviervoudigd zijn tot 1,1 biljoen rand? Als meer dan 6 miljoen Zuid-Afrikanen hun schulden niet kunnen aflossen? Als in het eerste kwartaal van 2008 82,3% van het inkomen van de Zuid-Afrikanen opging aan de afbetaling van schulden in vergelijking met 60,2% in 1998? En als elke maand 6000 voertuigen en 2000 woningen in beslag worden genomen?

Mythe nummer 6: Er moet gekozen worden tussen geen verandering of onvoorzichtig macropopulisme.

Onvoorzichtig zijn is uit den boze, maar zelfgenoegzaamheid over de toestand van onze economie is dat ook. We moeten de valse keuze verwerpen tussen enerzijds een onhoudbaar macropopulisme van de verzorgingsstaat en anderzijds “geen verandering”, waarbij de regering verder gaat met een “voorzichtig macro-economisch beleid”, terwijl de markten de rest doen.

Onze problemen zijn structureel. We moeten de systemische kenmerken veranderen van onze constante groeistrategie die de crises in onze maatschappij teweegbrengt – werkloosheid, armoede, ongelijkheid, gebrek aan opleiding, dalende voedselveiligheid en onze kwetsbare lopende rekening. Deze crises oefenen op hun beurt invloed uit op andere belangrijke pijnpunten, met inbegrip van de criminaliteit en de onhoudbare schuldenlast van de huishoudens.

Al te vaak wordt het debat over het economisch beleid herleid tot de vraag of het al dan niet wijs is de inflatie te bestrijden of een klein begrotingstekort aan te houden. Dit zijn belangrijke punten die ongetwijfeld een voorzichtige aanpak vragen. Maar ze zijn ondergeschikt.

Op de economische top van de Alliantie waren we het erover eens dat de hoofdprioriteiten nu moeten zijn: de schepping van werk, belangrijke verbeteringen in het onderwijs, de gezondheidszorg en het strafrechtelijk systeem en een ernstige omvorming van de rurale gebieden. We mogen hierbij niet uitgaan van de veronderstelling dat er altijd wel iets zal doorsijpelen dat de massa's ten goede zal komen. De prioriteiten moeten integrale bestanddelen zijn van een door de staat geleid industrieel programma voor de omvorming van ons groeipad dat nu teveel van warenexport en import van kapitaalgoederen afhankelijk is. Dit betekent niet dat we op macro-economisch vlak te weinig voorzichtig zijn noch dat we zelfgenoegzaam met de armen gekruist zitten in de hoop dat de markten wel op een of andere manier alles zullen oplossen.

Mythe nummer 7: God zij dank!

Met andere woorden: als de Zuid-Afrikaanse financiële instellingen minder kwetsbaar lijken voor de subprime-crisis dan elders, als de zaken niet zo slecht gaan als ze zouden kunnen gaan, moeten we maar in een mirakel geloven. Zie maar wat Johann Rupert²¹, CEO van Compagnie Financière Richemont SA tijdens zijn speech aan de Universiteit van Pretoria aan het publiek zei: “Ik ben voorstander van de afschaffing van uitvoerbeperkingen maar ik moet het met de minister van Financiën, Trevor Manuel, eens zijn dat de buitenlandse uitvoerbeperkingen ons hebben gered. Zeker een aantal van mijn bankiersvrienden en fondsenmanagers zouden zich hebben laten verleiden door de hogere opbrengsten op de subprime- en andere markten. Dus voor een keer: god zij dank voor de buitenlandse uitvoerbeperkingen.”²²

Het kan goed zijn dat we in het verleden hebben kunnen profiteren van goddelijke tussenkomsten. Het zou in elk geval niet misstaan toe te geven dat kameraad Manuel weerstand heeft geboden aan de constante roep van de ‘economische specialisten’ van de media, de kringen van de grootindustrie en de Democratische Alliantie (DA) en de Inkatha Vrijheidspartij (IFP) om de uitvoerbeperkingen met één klap af te schaffen. Het GEAR-beleid houdt onder andere een geleidelijke afschaffing van de uitvoerbeperkingen in, maar de minister van Financiën heeft de voorbije 8 jaar maar liefst 26 versoepelingen van de uitvoerbeperkingen ingevoerd.

Wat nog rest aan uitvoerbeperkingen is niet bepaald toe te schrijven aan een of andere goddelijke tussenkomst of aan de minister van Financiën. Integendeel, het heeft veel te maken met de langdurige strijd binnen het ANC en vooral het verzet

van de Communistische Partij van Zuid-Afrika (CPZA) en de COSATU tegen de overhaaste en overdreven liberaliserende maatregelen vanaf het midden van de jaren negentig.

Vooraf de door de CPZA geleide “Financiële Sector”-campagne dwong uiteindelijk de ambtenaren van het ministerie van Financien de financiële instellingen en hun neiging om op een niet intelligente manier geld uit te lenen, aan banden te leggen met nieuwe wetgeving en ook op andere manieren. De Credit Act was een rechtstreeks resultaat van deze campagne. Ook kregen meer mensen toegang tot banken en bankverrichtingen.

Veel commentatoren moeten nu toegeven dat beide maatregelen (samen met de uitvoerbeperkingen) een belangrijke rol hebben gespeeld in de bescherming van onze banken tegen de wereldcrisis. Door “god zij dank” te roepen willen zij verdonkeremanen dat de volksmobilisatie een positieve invloed heeft uitgeoefend op het economische beleid. Johann Rupert zal vast niet willen dat we ons dat herinneren. Maar we zijn het niet vergeten.

Asikhulume²³!!

4 december 2008

Noten

1. Deze bijdrage is een onderdeel van het Politiek Rapport op de 6e Plenaire Zitting van het 12e Congres van het Centraal Comité van de Communistische Partij van Zuid-Afrika. (<http://www.sacp.org.za>)
2. Boom/bust-cycli: cyli van opgang en neergang van het kapitalisme.
3. Harvard Group: een groep economen aangesteld door de Zuid-Afrikaanse minister van Financien, Trevor Manuel die de regering moet adviseren inzake economisch beleid.
4. Polokwane (vroeger Pietersburg) is de hoofdstad van de Limpopo-provincie (vroeger Noord-Transvaal). Van 16 tot 20 december 2007 ging er de 52^e Nationale Conferentie van de ANC door. Jacob Zuma werd er verkozen tot nieuwe partijvoorzitter in de plaats van Mbeki.
5. BEE: Black Economic Empowerment is een Zuid-Afrikaanse regelgeving die bedrijven verplicht vóór 2014 een kwart van de aandelen te hebben verkocht aan zwarte eigenaren. Zo wil men de zwarte bevolking meer betrekken in het economische proces. Deze regelgeving wordt fel bekritiseerd omdat slechts een klein aantal zwarte zakenlieden betrokken is bij dergelijke deals. De Zuid-Afrikaanse maatschappij heeft na de Apartheid nog steeds te maken met grote economische ongelijkheid. Zo is de zwarte bevolking in het economisch proces erg ondervertegenwoordigd, vooral in de hogere lagen van het economische proces. (Bron: Wikipedia)
6. Washington-consensus. Deze term werd voor het eerst gebruikt in 1989. Het gaat om tien beleidsvoorschriften die samen het standaard hervormingspakket vormen voor landen, getroffen door een economische crisis. Deze principes werden gepromoot door de in Washington gevestigde instituten zoals het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en het Amerikaanse ministerie van Financien. De term verwijst naar een neoliberal en marktfundamentalistisch beleid dat in grote lijnen in de economie de rol van de markt wil uitbreiden en de rol van de overheid terugschroeven. (Bron: Wikipedia)

7. De Tripartite Alliantie is de alliantie tussen het COSATU (Congres van Zuid-Afrikaanse Vakbonden), de SACP (Communistische Partij van Zuid-Afrika) en het ANC (Afrikaans Nationaal Congres).
8. London Financial Times, 7 oktober, 2008.
9. Rand = Zuid-Afrikaanse munteenheid.
10. Afrikaans voor het “rode gevaar”.
11. London Financial Times, 28 oktober 2008.
12. Resoluties van Polokwane stuurden de ANC in een meer linkse richting.
Zie: <http://www.anc.org.za/ancdocs/history/conf/conference52/resolutions.pdf>.
13. Sunday Independent, 9 januari 2000.
14. GEAR: Growth, Employment and Redistribution (Groeï, tewerkstelling en herverdeling) – het economisch beleid van de Zuid-Afrikaanse regering.
15. Het landherverdelingsprogramma biedt individuen of groepen de mogelijkheid om met financiële steun van de overheid land te kopen van blanke eigenaars die hun land willen verkopen. Met dat principe kan een landhervorming alleen gebeuren op vrijwillige basis en niet door onteigeningen.
16. Boss-boy: zo noemt men in Zuid-Afrika de voorman van een groep werkers.
17. Met economische fundamentals bedoelt men hier de hoekstenen van de economie zoals o.a. het monetair beleid, de tewerkstelling, export en import, productie en consumptie enzovoort...
18. De GINI-coëfficiënt drukt de ongelijkheid in de verdeling van het inkomen of in de verdeling van de rijkdom uit.
19. Bank of International Settlements (BIS) is gevestigd in Bazel, Zwitserland. Zij functioneert als bank van de centrale banken en bevordert de samenwerking tussen nationale centrale banken. Bron: Wikipedia.
20. Afgeleide producten of derivaten zijn financiële instrumenten waarvan de waarde een afgeleide is van de waarde van de onderliggende activa. Ze werden voornamelijk ontwikkeld om zich te kunnen indekken tegen wisselrisico's en renterisico's en ook koersschommelingen. De belangrijkste zijn opties, warrants en futures.
21. Johann Rupert is de voorzitter van Richemont met thuishaven in Zwitserland. Hij leidt ook de Zuid-Afrikaanse groep Remgro met belangen in de tabaksindustrie, mijn en de financiële sector. In 2006 stond hij op de Forbes-lijst van de rijkste mensen vermeld met een vermogen van 3,3 miljard dollar.
22. Business Times, 26 oktober, 2008.
23. Laat ons spreken.